

Eklemlenme Kuramı İle Ilıca Şeker Fabrikası Üzerine Bir Analiz

Nuray KARACA (*)

Öz: Bu çalışmada kuramsal yaklaşım olarak Eklemlenme kuramı kırsal-tarımsal üretim biçiminin kentsel-sanayiye nasıl eklendiği kırsalda yer alan Erzurum Ilıca Şeker fabrikası örneğinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Amacımız, 2011 yılında Ilıca Şeker fabrikasının 200 çalışanına yaptığımız çalışmayı 2018 yılında sadece lojmanda oturan kadınlarla odak grup çalışmasıyla yeniden ele alarak değişen toplumsal yapıda değişimin nasıl bir ivme kazandığını öncesi ve sonrasını karşılaştırarak anlamaya yönelik içkin bir çözümleme yapmaktır. Odak grup nitel görüşme tekniklerinden biridir. Bu görüşmelerde grup başına önerilen kişi sayısı genellikle altı ile on kişi arasındadır ancak bu sayının bazen on beşe çıktığı bazen de dörde kadar indiği görülmektedir. Görüşmenin süresi ise genellikle bir ile iki saat arasındadır. Odak grup görüşmesi doğası gereği açık uçludur. Şimdi tekrar ele aldığımız bu konu aile bütçesi üzerinden değerlendirmeye alınmaktadır. Fakat kadınların eşlerinin maaşını bilmemeleri ya da söylemek istememeleri nedeniyle giderlerin, yapılan yatırım ve birikimlerin eşlerin eğitim düzeylerine ve buna bağlı olarak aldıkları maaşa göre şekillendiği varsayımı bağımlı değişken olarak eğitimi almamızı gerektirmiştir. Eklemlenme de belirleyici unsur olan ekonominin bizim gibi toplumlarda daha geri planda kalmasının en önemli nedeni statü toplumu olmamızdan kaynaklanmaktadır. Önceki çalışma bunun bir örneğidir. Çalışmamızda kırsal-tarımsal üretim biçiminin kentsel-sanayiye eklemlenmesi söz konusu iken bu eklemlenme beklenildiği gibi kentsel-sanayi üretiminin kırsal-tarımsal üretim üzerine başat bir eklemlenme biçimi değildir. Kırsal-tarımsal üretim şehire akan bir kaynak konumunda değildir. Tam tersine kentsel-sanayi ortamında kazanılan para köyde tarla satın alımı için kullanılmaktadır. Kentsel sanayide elde edilen gelirle kırsal alanda birikim yapılıyor. İnsanlar kentsel ekonomiye güvenmediği için kentsel-sanayiden kazandığını kırsala yatırıyor. Böylece şehirde kazanılan kapital kırsal alana aktarmaktadır. Kırsalda tarla sahibi olan katılımcılar tarlalarını kiraya vererek ya da ortakçılık sayesinde köyden gelen nakdi ve aynı yardım ile köyle ilişkilerini devam ettirmektedirler. Kapitalist düzende kazanılan paranın azlığı, köyden gelen destekle aşılımaya çalışılıyor. Kapitalizmin toplumdaki toplumsal yapısı kentte ve kırdaki farklıdır. Kent ve kırdaki kapitalizmin hem derecesi hem de niteliği farklıdır. Kapitalizm eklemlenmede kentsel yapılarda umulanı verir. Ama kırsalda umulanı vermeyebilir. Bunun örneği tüketim alışkanlıkları ile kapitalistleşen insana aldığı paranın yetmemesi ve desteğin köyden gelmesidir. Toplumsal yapı çalışmalarına bir katkı yapmak amacıyla yapılan bu çalışmada fabrika çalışanlarının eşleriyle görüşmelerimiz, aile birimi üzerinden gerçekleşen mutfak giderlerinin kırsal-tarımsal üretimden aynı ve nakdi olarak karşılanma konusunda bize aktardıkları verilerin yanı sıra toplumsal hayatta yaşadıkları değişimi de tüm boyutlarıyla sergilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Şeker fabrikası, Eklemlenme, Kapitalizm, Üretim biçimi

*) Prof.Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, (e-posta: nkaraca@atauni.edu.tr)

An Analysis on Ilıca Sugar Factory By Use of Articulation Theory

Abstract: *In this study, it is tried to analyze how the method of articulation as a theoretical approach is added to urban-industrial rural-agricultural production method in Erzurum Ilıca Sugar factory sample. Our goal is to make an in-depth analysis to understand how the change in social structure has been accelerated by comparing the pre- and post-modernity of the change in the changing social structure in 2018 with the work of 200 women in the Ilıca Sugar factory. Focus group is one of the qualitative interview techniques. In these interviews, the number of people proposed per group is usually between six and ten people, but sometimes it falls to fifteen and sometimes to four. The duration of the interview is usually one to two hours. The focus group interview is open-ended by nature.*

This issue, which we now consider again, is taken into consideration through the family budget. However, the assumption that expenses and investments and savings are shaped according to the education level of the spouses and accordingly to the wages of the women due to their unwillingness to know or to tell the wages of their spouses necessitated training as dependent variable. The most important reason why the economy, which is the decisive factor in the inclusion, remains more in the societies like us is due to the fact that we are status society. The previous work is an example of this. In our study, when the rural-agricultural production form is integrated into urban-industry, this articulation is not a dominant form of articulation on urban-industrial production as expected. Rural-agricultural production is not a source that flows into the city. On the contrary, the money earned in the urban-industrial environment is used for the field purchase in the village. There is accumulation in the rural area with income from urban industry. People do not trust the urban economy and invest in urban-industrial technology. Thus, the capital gained in the city flows into the rural area. Participants who own the fields in the countryside continue their relations with the help of cash and in-kind aid from the village by renting their fields or by cooperating. In the capitalist order, the lack of money is being tried to be overcome by the support from the village. The social structure of capitalism in society is different in urban and rural areas. Both degree and quality of capitalism in urban and rural areas are different. Capitalism gives the hope in urban structures in articulation. But in the countryside it may not give hope. The example of this is the consumption habits and the fact that the money received by the capitalist people is not enough and the support comes from the village. In this study conducted with the aim of making a contribution to the social structure works, our interviews with the wives of the factory employees have shown all the dimensions of the change in the social life as well as the data transferred by the family unit to us in terms of meeting the rural and agricultural production in kind and in cash.

Keywords: *Sugar Factory, Articulation, Capitalism, Production style*

Makale Geliş Tarihi: 21.08.2018

Makale Kabul Tarihi: 16.10.2018

I. Kuramsal Çerçeve

Eklemlenme kavramı ile durağan bir ilişkiden çok bir süreç olarak birbirlerini karşılıklı etkileyen birden çok üretim tarzı arasındaki savaş durumu anlatılmaktadır (Ersoy, 1984: 14). Bu ilişki türü, üretim tarzlarının birisinin egemen olduğu durumlarda geçerlidir. Taylor'a göre eklemlenmede asıl olan bir toplumsal formasyon tarafından

müdahale edilmesidir. Her bir toplumsal formasyon kendi yeniden üretim gereksinimlerini sürdürebilmek için diğerlerinininkilerini dönüştürmeye çalışır (Ersoy, 1984: 14).

Eklemlenmenin modernleştirici yaklaşımlardan üstün yönü çevre formasyonlarda kapitalist ve kapitalist olmayan üretim tarzlarının dinamiklerini ve bunlar arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını çeşitliliğini verebilmesidir (Ersoy, 1984: 14). Eklemlenme terimini son yıllarda yapılan tartışmalarda bugünkü anlamıyla ilk kullanan araştırmacı Pierre-Philippe Rey'dir. Rey'e göre kapitalizmin özgül eğilimleri ve üretim tarzı olarak kendine özgü bir mantığı vardır. Bu mantık hem merkez, hem de çevre ülkelerde tek ve aynıdır. Çevre formasyonlarda gözlenen, değişik yapılar kapitalizmin, kapitalist olmayan tarzlarla eklemlenmesinden kaynaklıdır (Ersoy, 1984: 8). Rey'e göre eklemlenme tarihsel bir süreçtir. Kapitalist üretim tarzı ile kapitalist öncesi üretim tarzlarının eklemlenmesinde üç evre vardır: 1. Kapitalizmle karşılıklı etkileşiminin kapitalist öncesi tarzı güçlendirdiği evre. 2. Kapitalizm, kapitalist öncesi ilişkiyi boyunduruğu altına alır ve ondan yararlanarak kök salmaya başlar. 3. Bu evreye henüz üçüncü dünya geçememiştir. Bu evrede tarımda bile kapitalist öncesi üretim tarzı yok olacaktır (Ersoy, 1984: 15).

Bir ekonomik sistemde birçok üretim tarzı bir arada bulunabilir. Gelişme ekonomisi yönünden çevredeki toplumsal formasyonlar için farklı bir kuramın geliştirilmesi gerektiği fikrini ilk kez H. Boeke ortaya atmıştır (Ersoy, 1984: 2). Boeke'ye göre kapitalizm öncesi bir topluma kapitalizmin girişi ile ikilik ortaya çıkar. Fakat kapitalist üretim tarzının doğuşu, kapitalizm öncesi üretim tarzlarının aynı anda çözülüşü ile sonuçlanmaz. Tersine ekonomik sistemin devinim yasaları bu farklı üretim tarzlarını birbirlerine eklemler. Böylece Frank'ın (her yerde kapitalizm) tezi eleştirilirken, çevre formasyonları ikili bir yapı değil, kapitalist olan yapılanmış ve farklılaşmış bir bütün içinde farklı üretim tarzlarının varlıklarını sürdürdükleri görüşü öne sürülür (Ersoy, 1984: 11).

Agh'da kapitalist üretim tarzlarının eklemlenmesini üç evreye ayırır. 1. Kapitalizm dolaşım alanında kapitalizm öncesi toplumların içyapılarına dokunmadan onunla ilişkiye geçer. 2. Kapitalist öncesi tarzlar sermayenin biçimsel boyunduruğuna girer. 3. Boyun eğmiş ülke, uluslararası işbölümünde üzerine düşen rolü oynar ve bireşim ortaya çıkar (Ersoy, 1984: 15). Özetle kapitalist üretim tarzı merkezde kapitalist öncesi tarzları tümüyle ortadan kaldırdığı halde çevrede üretim tarzlarının çeşitliliğini ve eklemlenmesini öngörür.

Aralarındaki önemli benzerliklere karşında yazarlar gerek üretim tarzı ve toplumsal formasyon kavramları ve gerekse de üretim tarzı kavramından toplumsal formasyon düzeyine geçişte izledikleri yol açısından belli ölçülerde farklılıklar göstermektedir. Bu yaklaşımlardaki ortak çıkış noktası, üretim güçleri ve ilişkilerinin bileşimine verilen kuramsal önceliktir. Bu noktadan sonra yazarlar arasındaki görüş farklılıkları belirir (Wolpe, 1984: 28). Bu farklılığın temelinde üretim tarzı kavramının tanımlaması vardır. Bazı yazarlarca üretim tarzı, üretim ilişkileri ve üretim güçlerini kapsayan bir şekilde tanımlar. Diğer yazarlarca ise (Balibar, Bethelheim) bu kavram ek olarak devinim

yasaları ve yeniden üretim mekanizmalarını da kapsar (Wolpe 1984: 28). Poulantzas üretim tarzı kavramını sınırlanmış kullandığı için daha geniş toplumsal formasyon kavramını kullanarak farklı üretim tarzlarının bu formasyon içinde eklemelenmesini mümkün görür (Wolpe, 1984: 31). Laclau, üretim tarzı ve ekonomik sistem arasında ayırım yapar. Ekonomik sistemin farklı üretim tarzlarını barındırabileceğinin ifade eder. Ekonomik sistemin bütünlüğünü sağlayan devinim yasasıdır (Wolpe, 1984: 32).

Laclau, “dünya kapitalist sisteminin kapitalist üretim tarzının devinim yasalarıyla eklemelenmiş olduğundan söz etmenin dünya kapitalist sistemini değişik üretim tarzları temelinde üretim yapan ve birliği kar oranının hareketleri ile sağlanan sayısız ekonomik birimlerin bir eklemelenmesi olarak kavrama gereğini kanıtladığını dile getirmektedir” (Wolpe, 1984: 34). Bir eklemleme kuramının salt üretim tarzları kavramları ile sınırlı kalmayıp eklemleme ile yapılanan (toplumsal formasyon) bütünlüğe ilişkin kuramlara da gereksinmesi olduğu açıktır. Diğer yandan şu iki durumda olanaklıdır. Birincisi üretim tarzları kavramını tümüyle bir yana bırakıp yeni bir temel üzerinden toplumsal formasyon kavramı oluşturmaktır. İkincisi ise toplumsal formasyon kavramını bir yana bırakıp, toplumsal formasyon kavramının içerdiği ilişkileri pratikleri de kapsamına alan yeni bir üretim tarzı kavramını üretmektir. Farklı biçimlerde de olsa Frank, Wallerstein ve Hindess ile Hirst’ün birinci yaklaşımın, Banaj’ın ise ikinci yaklaşımının öğeleri benimsemiştir (Wolpe, 1984: 38). Bunların tersine Bettelheim üretim tarzını genişletilmiş olarak kullanır. Ona göre kapitalist toplumsal formasyonlar kapitalist ve kapitalist olmayan üretim tarzlarından oluşur (Wolpe, 1984: 35). Bettelheim’e göre kapitalist üretim tarzının doğrudan üstün olduğu bir toplumsal formasyonda kapitalist üretim tarzının diğer tarzları çözer, doğrudan olmayan biçimde üstün olduğu yerlerde ise kapitalist öncesi üretim tarzlarını korur (Wolpe, 1984: 37). Banaji, ekonominin devinim yasalarına vurgu yaparak farklı üretim tarzlarının eklemelenmesini dışlamaktadır (Wolpe, 1984: 48).

Modernleşme tanımı gereği, modernliğe doğru giden bir değişme sürecidir. Bu süreçte temel noktayı geleneksel toplum yapısı oluşturur. Modernliğin içeriği ve neleri kapsadığı ise bu aşamaya ulaşmış batı toplum modellerinde verilmektedir. Eklemelenmenin diğer yaklaşımlarla farklarını sıralayacak olursak: Modernleşme okulu somut olgulardan yola çıkarak ulusal ekonomileri ve kentsel sanayi sektörünü birbirinden kopuk iki kesime ayırır. Eklemelenme kuramı sanayi sektöründe farklı üretim yapan birimlerin sınıflandırmasını, olgulardan başlayarak değil, üretim tarzı, üretici güçler ve ilişkileri, bunların gelişme ve eklemelenme düzeyleri gibi kavramlar üzerine kurulmuş bir kuramsal çerçevede yapar (Ersoy, 1984: 17). Modernleşmenin ikici tezi tarihsel değildir. Geleneksel kesimin tarihini açıklayamaz. Bağımlılık, kapitalizmin çevreye sızarak bu formasyonları kapitalistleştirildiğini öne sürer. Eklemelenme yaklaşımı ise kapitalist olmayan üretim tarzlarının kapitalizmin farklı evrelerinde bu formasyonlara girişi ile aldıkları farklı yapılaşmaları kuramının bir bölümü olarak yakından inceler. (Ersoy, 1984: 17).

Modernleşme okulu modern tanımına girmeyen tüm birimlere marjinal diyerek bu kesimi bir kalıntı olarak görmekte, ancak her iki kesimin kendi içinde var olan karmaşık yapılaşma ve farklılaşmasını önemsememektedir. Bağımlılık okulu ise dünya pazarıyla

bütünleşmiş formasyonların tüm işletmelerini kapitalist kapsamına sokarak bu karmaşık yapının incelenmesini baştan engellemektedir (Ersoy, 1984: 17). Eklemlenme yaklaşımı ise bu karmaşık yapının farkındadır. “Üretim tarzı kavramının içerdiği üretici güçler ve üretim ilişkileri kavramalarının yardımı ile kentsel sanayi sektörünü oluşturan birimler yelpazesini anılan ilişki ve güçlerin tümüyle kapitalist olmayan en alt düzeyden bu iki ilişkinin tümüyle kapitalist olduğu en üst düzeye dek bunları sıralayarak toplumların gelişmişlik düzeyine bağımlı olarak gösterdiği çeşitliliği kavrayabilecek kuramsal araçlara sahiptir “(Ersoy, 1984: 17).

Modernleşme okulu, tüm yapının bütün olarak incelenmesini güçleştirir. Bu okulun çözümlenmesi iki ayrı birbirinden kopuk kendi iç dinamikleri ile işleyen yapılardan hareket eder. Eklemlenme ise ulusal ekonomileri bir bütün olarak birbirini etkileyen üretim tarzlarının bir bütün olarak inceler ve kavrar. Durağan sınıflamalardan ziyade dinamik ilişkilere öncelik verir (Ersoy, 1984: 18). Ekonomik düzeyde modernleşme okulu modern kesiminin yapacağı ekonomik yardımın geleneksel kesimin gelişmesi için yeterli olduğunu iddia ederken bağımlılık okulu tüm ilişkilerin kesilmesini ister. Eklemlenme yaklaşımı ise bu tür toptancı yaklaşımların yarardan çok zarar getireceği kanısındadır (Ersoy, 1984: 18). Eklemlenmeye göre, emperyalizm çevre formasyonlarda kapitalist öncesi yapıları tümünden dönüştüremeyeceği için kendinin yeniden üretim gereksinimi açısından olgulara yaklaştığını ifade eder. (Ersoy, 1984: 19).

Toplumsal formasyonda üretim tarzlarının eklemlenmesi ekonomik araçlarla örneğin, Pazar aracılığı ile sağlanır. Pazarda farklı üretim tarzlarınca üretilmiş metaların eklemlenmesi gerçekleşirken, bu tarzların yeniden üretim mekanizmaları aynı toplumsal formasyonda yan yana bulunabilir (Ersoy, 1984: 16). Taylor’un çözümlenmesinde de çarpıcı kavram eklemlenmedir. Taylor bu kavramla çevre formasyonları açıklamaya çalışır. Eklemlenmenin iki ana belirleyicisi: 1. Kapitalist üretim tarzının yeniden üretim gereksinimleri, 2. Varlığını koruyan kapitalizm öncesi tarzların sınırlı olanaklarıdır (Ersoy, 1984: 15). Taylor’a göre de eklemlenmenin tarihsel üç evresi vardır. 1. Tüccar sermayenin çevre formasyona girişi. Bu evrede kapitalizm öncesi üretim tarzları yeniden üretimlerini sürdürür. 2. Kapitalizmin meta dış satımı, çevre toplumsal formasyonlara girişi. Kapitalizm öncesi üretim tarzlarının yeniden üretim mekanizmaları yıkılmaya başlar. 3. Emperyalist sızma, ana belirleyici sermaye dış satımdır. Kapitalist üretim tarzı egemen olurken, kapitalizm öncesi üretim tarzları sınırlandırılmış olarak varlıklarını sürdürürler (Ersoy, 1984: 17).

Marks toplumsal formasyonu ekonomik yapı (üretim tarzı) ile devlet yasalar ve ideolojiyi içeren üst yapılardan oluşan bir kavram olarak kullanır. Althusser bu kavramı geliştirerek toplumsal formasyonu bir dizi farklı pratiklerden ekonomik, politik, ideolojik ve teorik oluşan karmaşık bir bütün olarak tanımlar (Ersoy, 1984: 11). (Sunar, 1999). (Karaca, 2003). Eklemlenme, Marksist gelişme yazınında ortaya çıkan bir eğilim (Ersoy, 1984: 62). Terimin Marksist yazında kullanımı Althusser’le başlar. Althusser kavramı ekonomi ile diğer kertelerin bağlanması anlamında kullanır (Ersoy, 1984: 64). Marks’ın “eklemlenmiş bireşim” ve “eklemlenmiş hiyerarşi” biçimlerinde de çevrilmiş olan “gliderung” sözcüğünün karşılığı olarak alır (Ersoy, 1984: 64). Althusser üretim

tarzlarının eklemelenmesini ima etmez. Terim popülerliğini Pierre-Philippe Rey'e borçludur (Ersoy, 1984: 65). Rey üretim tarzlarının politik sorunları aydınlatmak için kullanır. Sınıf ittifaklarının maddi temelini anlamak ister (Ersoy, 1984: 66). Eklemelenmeyi bir süreç olarak ele alır. Kapitalizme geçiş diye bilinen sorunsal yeniden formüle etmek ister. Savının özü, hem Avrupa'da feodalizmden kapitalizme geçişi hem de kapitalizmin, kapitalist öncesi üretim tarzları ile eklemelenmesini kavramaya çalışır (Ersoy, 1984: 66). Rey'e göre kapitalizmin mantığı değişmez. Değişken olan eklemelenmenin diğer yarısı yani kapitalist öncesi üretim tarzları olmalıdır. Feodalizm olgunlaşmamış kapitalizm için bir kaza olarak koruyucu bir örtü gibi davranırken, diğer kapitalizm öncesi tarzlar şiddetle ona karşı koymuşlardır. Rey kapitalizmin değişmez mantığı ve her yerde aynı olduğu vurguları ile Ortadoks Marksist'tir (Ersoy, 1984: 69). Rey'e göre kapitalizm hiçbir zaman ve tümüyle önceki üretim tarzlarını ortadan kaldırmaz. Çünkü bu üretim tarzlarının kendine sağladığı emek gücüne ihtiyacı vardır.

Latin Amerika toplumlarının ya feodal ya da kapitalist oldukları ileri sürülür. Her iki düşünce de kapitalizm veya feodalizmi üretim alanında değil de meta değişimi alanında tanımlamakta ve pazarla bir bağın varlığını veya yokluğunu kriter olarak almaktadır. Ancak böyle bir ele alış kapitalizm ya da feodalizmi bir üretim tarzı olarak kabul eden Marksist teoriye yabancıdır (Laclau, 1984: 96). Latin Amerika'nın öteden beri kapitalist olduğu tezini savunanlardan biri de Andre Gunter Frank'tır. Frank'a göre az gelişme ve gelişme aşamaları arasında bir ardışıklık yoktur. Yani az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelerin çok önce geride bıraktıkları bir aşama değildir. Bu ülkeler az gelişmiş olmamışlardır (Laclau, 1984: 96). Az gelişmişlik bu ülkelerin içsel dinamikleri ile açıklanamaz. Az gelişmişlik bu ülkeler ile gelişmiş ülkelerin arasındaki ilişkinin tarihsel ürünüdür. Latin Amerika toplumları ikici tezlerle açıklanamaz. İkici tezler az gelişmiş ülkelerin ekonomik yapılarını kapitalist ve geçimlik ekonomi olarak birbirinden bağımsız olarak ele alır. Bu bir yanılsamadır (Laclau, 1984: 96-97). Frank kapitalizmi ulusal ve uluslararası düzeyde bir sömürü olarak tanımlar (Laclau, 1984: 100). Frank'ın kapitalizm kavramı Marksist değildir. Marks için kapitalizm, bir üretim tarzıdır. Kapitalizmin temel ekonomik ilişkisi, özgür işçinin işgücünü satması ile kurullur. Serbest emek pazarının olmadığı yerde kapitalizm söz konusu değildir. Üretim tarzı, üretim araçları, mülkiyetinin bir türüne bağlı ilişkilerin ve toplumsal üretici güçlerin kompleks bütünlüğüdür (Laclau, 1984: 107). Ekonomik sistem farklı büyüklüklerde, ekonominin farklı sektörleri ya da farklı üretici birimleri arasındaki karşılıklı ilişkileri belirtir. Bu sistem farklı üretim tarzlarını kapsayabilir. (Laclau, 1984: 108, 2002: 28, 1989: 41, 1994: 40, Wallerstein, 1997: 36)

Kapitalizmin devinim yasası içinde dünya ekonomik sistemi kapitalisttir. Böylece bu sistemde kapitalist olmayan üretim tarzları kapitalist üretim tarzları ile birlikte var olmasına olanak tanır (Laclau, 1984: 112). Eklemelenme tabi olan üretim tarzının içerdiği ilişkilerin, tümüyle değişmeden hakim üretim tarzının gereksinmelerine uygun bir şekilde yönelmeleri anlamına gelir (Keyder, 1979: 21). Eklemelenme kavramı sadece dışardan gelen ticaret sermayesi ile ülkedeki kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin birlikteliği olarak kullanılmıyor. Ülke içinde kapitalist ilişkilerin yerleştiği bir sektör geliştikten sonra eklemelenme bu sektörle kapitalizm öncesi ilişkilerin devam ettiği sektör

arasında olabiliyor. Örneğin Türkiye’de 1950 ler öncesi fabrikalarında köyden gelip kısa zamanda çalışan ve tekrar köye dönen işçiler vardı. Kapitalist sektör kullandığı bu emeğin yeniden üretim maliyetini tamamen üstlenmiyordu. Köydeki kapitalist olmayan küçük aile üreticiliği ilişkileri ücretlerin düşük tutulmasına olanak sağlıyordu. Bu olgu iki sektör arasındaki eklemlenmenin emeğin yeniden üretimi düzeyinde görüntüsüdür (Keyder, :21). Bazı savlara göre tarımda küçük üreticiliğin devamını bu eklemlenmede ve kapitalist sektörün tarımda kapitalist ilişkilerin yerleşmesini istememesinde aramak gerekir.

Günümüz Türkiye’inde feodal kalıntı ifadesi bu formülün anlatmaya çalıştığı iç örgütlenmesi feodal ilişkileri hatırlatan fakat kesinlikle kapitalist bir ortam içinde ve ona bağlı olarak varlığını sürdüren eklemlenmiş şekillerdir. Yani eklemlenme sadece ticari veya ekonomi düzeyde olmaz. Türkiye’de feodal kalıntılara dönersek, buralarda politik-ideolojik işlevler yerine getiren örneğin şeyhlik kurumunun, kapitalist ortam, içinde nasıl burjuva demokratik parlamento kurumuyla eklemlenmiştir (Keyder, : 22). Boratav’a göre ise belli bir üretim biçiminin egemen olduğu bir sosyo-ekonomik kuruluştaki farklı üretim ilişkilerinin yan yana yaşayabileceği önerisinden hareketle, bu yana yana geçiş, geçiş toplumlarında istikrarsız bir biçimde meydana gelir. Eski üretim ilişkileri toplumsal gelişmeye karşı ayak-bağı olurlar ve bu yüzden tasfiyeye uğramaya mahkûmdurlar. Buna karşılık farklı üretim ilişkilerinin birbirleriyle ve egemen üretim biçimiyle olumlu ve istikrarlı bir eklemlenme de söz konusu olabilir (Boratav, 1980: 132). Böyle bir durumda eski görünüşlü (tarımsal-kırsal) ve egemen olmayan üretim ilişkilerinin sosyo-ekonomik kuruluşa uyumlu bir biçimde kaynaştığı, sistemin içinde katkılar yaptığı da söylenebilir. Sanayileşme farklılaşma demektir. Bu farklılaşmanın yaşandığı yer kentsel-sanayi alanlarıdır. Sanayileşmemiş kırsal-tarımsal alanda homojen bir yapının olması var olan sistemle daha kolay bütünleşme sağlayabilir.

II. Metodoloji

Pozitivist metodoloji nicel araştırma teknikleri içinde yer alan sıklıkla kullanılan surveyle gerçekliği, olgulararası ilişkiyi betimsel olarak tanımlar. Herkesin dünyayı aynı şekilde deneyimlediğini varsayar. Nitel araştırma teknikleri ise olguları betimlemeyi ötesinde olgulararası ilişkilerin nasıl işlendiğine dair derin görüşlere yer verir. Böylece toplumsal yapıyı oluşturan kurumları işleten insanların anlam dünyasına ait derin veri sağlar. Toplumsal gerçeklik, günlük toplumsal etkileşimler aracılığıyla insanlar tarafından farklı anlamlarda inşa edilir ve yorumlanır (Neuman, 2006: 134). Bu itibarla nicel ve nitel teknikler birbirini tamamlayan veriler sağlar. Günümüzde pozitivist ve anlamacı yaklaşımlar keskin ayrılaşmadan ziyade Giddens’da olduğu gibi birleştirici, anlamacı, açıklayıcı, betimleyici olmak üzere gerçekliği çok boyutlu şekilde kavramamızı sağlar. Türkiye’de Boran, Kıray, Yasa pozitivist olmalarına rağmen ismi konulsun ya da konulmasın nitel verileri kullanmaktadır. Kıray’ın ifade ettiği gibi pozitivist kuramsal temeli reddetmez. Bizde bu çalışmada konunun çok boyutlu anlaşılıp açıklanması doğrultusunda hem nicel hem de nitel tekniklere yer verdik.

A. Erzurum İlinin Ilıca İlçesi Hakkında Genel Bilgiler

Aziziye¹, eski adıyla Ilıca ilçesi Erzurum'un batısında bulunan ve yaklaşık 300 bin kilometre alanı ile Erzurum'un en büyük ilçelerinden biridir. İlçe, 5747 sayılı "Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması" kanunu ile birlikte Dadaşkent ile birleşerek "Aziziye" ismini almış ve Erzurum'un üç merkez ilçesinden biri olmuştur. Ilıca Erzurum'un 17 km batısında yer alan bir yerleşim merkezidir.. Ilıca'nın çevresi Ilıca ovası olarak adlandırılmaktadır (Kağızmanlıoğlu, 1977: 333). İlçe tabii ve doğal güzelliklerinin yanında turistik otel ve işletilen termal tesislere sahiptir.

1. Ilıca Şeker Fabrikası

Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında çok büyük şeker sıkıntısı çeken Türkiye'de, ulusal nitelikte şeker sanayini kurma girişimleri Cumhuriyet döneminde başlar. 1925 yılında şeker fabrikalarının kurulmasını teşvik ve kolaylaştırmak için çıkarılan 601 sayılı kanun esas alınarak, Alpullu, Uşak, Eskişehir ve Turhal şeker fabrikaları açılır. Erzurum Şeker Fabrikası ise 30 Eylül 1956'da işletmeye açılmıştır. Erzurum Şeker fabrikası şehire ekonomik, sosyal ve kültürel katkılarda bulunmuştur (Temiz Güney, 2010: 329).

1950'lerde yaklaşık 54.360 kişilik nüfus ile önemli bir ticaret merkezi olan Erzurum için kurulan bu şeker fabrikası, ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan şehir son derece hayati bir önem taşımaktadır. Toprağın verimliliğini giderek artıran şeker pancarı pek çok çiftçinin ve çalışanın geçim kaynağıdır. Şeker pancarının bölge ekonomisine sağladığı önemli bir katkı da nakliyedir. Pancar kampanyası sırasında bölgedeki bütün nakil araçları tam kapasite ile çalışmaktadırlar. "Toprağın ve buna bağlı olarak da diğer ekimi yapılan ürünün de verimini artıran şeker pancarı aynı zamanda hayvancılığın gelişimi içinde önemlidir. Şeker fabrikası yan ürünlerinden olan ve pancar posası olarak da bilinen küspe, hayvan yemi olarak kullanılırken, yine bir başka yan ürünü olan melas ise başta alkol, maya, limon asidi ve yem olmak üzere pek çok sanayinin ana maddesi olarak kullanılmaktadır. Şeker pancarının yetiştirilmesinde çiftçiye gerekli olan tarım aletleri, gübre, çeşitli malzeme ve nakdi yardımlar yapılırken, çiftçinin eğitilmesi ve kültürünün artırılması için de çeşitli faaliyetler sürdürülmektedir. Fabrika binasının yanı sıra şeker, malzeme, tohum, gübre ambarları, atölye binaları, misafirhane, lokanta, kantin

İlçenin Tarihi: Aziziye (Ilıca) sırayla; Huriler, Hayaşa, Azzi Kralığı, Urartular (M.Ö. 900-600), İskitler, Medler ve Perslerin istilasına uğramıştır. M.Ö. 65 yıllarında Romalıların hâkimiyetine geçmiştir. M.S. 1040 ile 1063 yıllarında Büyük Selçuklu Devleti Komutanlarından İbrahim Yınal ile Kutalmış, Erzurum'u ele geçirmek için Ilıca'da ordugâh kurmuşlardır. Malazgirt Zaferi'nden sonra Ilıca tamamen Türklerin eline geçmiştir. Birçok kez işgal ve istilaya uğrayan Ilıca, Şubat 1918'de Rusların eline geçer. Rus askeri tarihçisi Korsun "Erzurum Operasyonu" adlı eserinde "18 Şubat Saat 14.00da 156. Elizavetpski Piyade Alayı öncü kuvvetlerinin Ilıca'yı ele geçirdiğini yazmaktadır. Böylece Rus işgaline düşen Ilıca'da halkı kış ayının şiddetine rağmen Erzincan üzerinden Kayseri, Adana, Sivas ve Tokat gibi iç bölgelere giderler. Bu göç esnasında soğuktan ve açlıktan çok sayıda Türk yollarda hayatını kaybetmiştir. Erzurum'u işgal eden Ruslar 1917 Bolşevik İhtilali'nden sonra çekilip burayı Ermenilere bırakır. 11 Mart 1918'de Ilıca'nın esaret günleri sona ermiştir.<http://www.erkurumaziziye.bel.tr/page/53-aziziye-tarihi/index.html>

ve satış mağazası binaları gibi tesisleri ile şeker fabrikası Erzurum'un sosyal hayatına büyük bir canlılık kazandırmıştır" (Temiz Güney, 2010: 329).

Hipotez: Çalışmanın ana hipotezi kırsal yapılarda üretimin eklemlenmesi ile kentsel yapılarda üretimin eklemlenmesi arasında farklılıklar vardır.

Söz konusu çalışma Ilıca merkezde yer alan Şeker fabrikasında 200 kişiden (izinli olanlar ve mevsimlik işçilerin olmaması nedeni ile) 166 çalışanına uygulanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde ve tabloların oluşturulmasında Spss programı kullanılmıştır.

III. Uygulama

Ilıca şeker fabrikasında çalışan Görüşmeciler %6,6'sı kadın, %92,2'si erkektir. Görüşmeciler ortalama 35-54 yaş aralığındadır. Görüşmeciler %39,8'inin doğum yeri Erzurum ilçe, %36,7'sinin doğum yeri il merkez, %11,4'ü başka illerde doğan görüşmecilerdir. Görüşmeciler %1,2'sinin eğitim durumu okur-yazar iken, %12,0'nın ilkökul mezunu, %21,1'inin ortaokul mezunu, %19,9'unun düz lise mezunu, %25,9'unun meslek lisesi mezunu, %6,6'sının meslek yükse okulu mezunu ve %10,2'sinin eğitim durumu üniversite mezunudur. Görüşmeciler fabrikadaki görev dağılımına baktığımızda %69,9 ile kadrolu işçiler en geniş tabakayı oluşturmaktadır. Bu durum kamuda çalışıyor olmanın getirisidir. Görüşmeciler en çok 16-20 yıl arasında yoğunlaşmalarının nedeni kamu sektöründe çalışıyor olmalarından kaynaklıdır. Görüşmeciler emekli oluncaya kadar çalışmaktadır. Görüşmeciler çalıştıkları yıl sayısının en fazla 16-20 yıl arasında olması, medeni durumda en yüksek dilimi evli olanların oluşturmasını açıklamaktadır. Görüşmeciler çalıştıkları yıl sayısının en fazla 16-20 yıl arasında olması, medeni durumda en yüksek dilimi evli olanların oluşturmasını açıklamaktadır. Görüşmeciler ortalama üç çocuk sahibi. Yaptığımız görüşmelerde kadınlar, iyi yaşam koşullarının ancak iyi bir eğitimle olacağına inanmaktalar. Bunun doğrudan ekonomiyle ilişkisine dikkat çekilerek rasyonel bir bakışla hayat baktıkları gözlemlenmiştir. Görüşmecilerde çok çocukla mahrum edilmiş bir yaşam yerine az çocukla onlara daha iyi imkanlar sunma arzusu hakimdir. Görüşmeciler %86,7'si herhangi bir akraba ile birlikte yaşamıyor. Köy hayatında aile bütçesinin tek bir elde toplanması, toprağın parçalanmaması gibi nedenlerle ataerkil aile toplumsal yapıya uygundur.

2011 de yapılan çalışmada çıkan sonuçlara baktığımızda: Kırsal-tarımsal üretim biçiminin kentsel-sanayiye eklemlenmesi söz konusu iken bu eklemlenme beklenildiği gibi kentsel-sanayi üretiminin kırsal-tarımsal üretim üzerine başat bir eklemlenme biçimi değildir. Kırsal-tarımsal üretim şehire akan bir kaynak konumunda değildir. Tam tersine kentsel-sanayi ortamında kazanılan para köyde tarla satın alımı için kullanılmaktadır. Kentsel sanayide elde edilen gelirle kırsal alanda birikim yapılıyor. İnsanlar kentsel ekonomiye güvenmediği için kentsel-sanayiden kazandığını kırsala yatırıyor. Böylece şehirde kazanılan kapital kırsal alana akmaktadır. Kırsalda tarla sahibi olan görüşmeciler tarlalarını kiraya vererek ya da ortakçılık sayesinde köyden gelen nakdi ve aynı yardım ile köyle ilişkilerini devam ettirmektedirler. Kapitalist düzende kazanılan paranın azlığı, köyden gelen destekle aşılmaya çalışılıyor. Kapitalizmin toplumdaki toplumsal yapısı

kentte ve kırdaki farklıdır. Kent ve kırdaki kapitalizmin hem derecesi hem de niteliği farklıdır. Kapitalizm eklenmede kentsel yapılarda umulanı verir. Ama kırsalda umulanı vermeyebilir. Bunun örneği tüketim alışkanlıkları ile kapitalistleşen insana aldığı paranın yetmemesi ve desteğin köyden gelmesidir. İl ve ilçe merkez doğumlu olan görüşmeciler eğitilmiş ve iyi bir gelir seviyesine sahip insanlardır. Ekonomik seviyesi iyi olan köyden tarla alıp kiraya veren katılımcı üretime katılmadan nakdi ve aynı destek alıyor. Eğitim, ekonomik seviye ile birikim arasında ilişki vardır. Eğitim seviyesi yükseldikçe ekonomik seviyesi de yükselen görüşmeciler birikim yapabilmektedirler. Üniversite mezunu Görüşmeciler %60'ı, yüksekokul mezunu Görüşmeciler %50'si, ilkököl mezunu Görüşmeciler % 50'si emlak alanında birikimlerini yatırıma dönüştürmektedirler. Eğitim seviyesi fark etmeksizin en çok birikim yapılan alan emlaktır. Ekonomi piyasasına güven duyulmaması birikimin ticaret alanında değerlendirilmesini engellemektedir. Görüşmeciler geneli farklı yaşam tarzlarını arzu etmektedirler. Çocuklarının kendi yaşam tarzları gibi yaşamasını arzu edenler yine üniversite mezunu olan görüşmecilerdir. Farklı yaşam tarzı isteğinin ekonomik durumla yakından ilgisi vardır. Görüşmeciler çocuklarının kendileri gibi kaygılarla yaşamalarını, sürekli bir şeylerden taviz vererek hayatı erteleyerek yaşamalarını istemiyorlar. İl merkez doğumlular da ilçe merkez doğumlularda çocuklarının eğitim düzeyi yükseldikçe dinsel vecibelerden uzaklaşacaklarına dair bir endişe duymuyorlar. Böyle bir endişenin önceden var olduğunu fakat yeni siyasal ve kültürel yapılanmalarla bunların aşıldığını ifade etmişlerdir. Eğitim seviyesi yükseldikçe dini vecibelerinden uzaklaşmayacağına inanan görüşmeciler çocuklarının geleneklerinden de uzaklaşmayacağını inanıyorlar. Kırsalın modernlik algısı ile yaşadığı kaygıları, muhafazakâr modernleşme azaltmıştır. Üniversite mezunların % 66,7'si, meslek yüksekokul mezunu Görüşmeciler % 80'ni, ilkököl mezunu Görüşmeciler %55,6'sı insan için hayatta en önemli şeyin değerler olduğunu ifade etmiştir. Eğitim seviyesi düşük görüşmecilerde gelenek hakim iken eğitim seviyesi yükseldikçe muhafazakar modernleşme örüntüsü hakimdir. Eğitim seviyesi düşük görüşmecilere geleneğin hakim olduğunun örneği evlenme çeşidinde kendini göstermektedir. İlkokul ve ortaokul mezunu görüşmeciler evlilikte ailelerin için içerisine girmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ailelerin görüşleri doğrultusunda gerçekleşen görücü usulü ile evliliği uygun bulmaktadırlar. Eğitim düzeyi ne olursa olsun insanların başı sıkışınca ilkönce akrabalarından yardım isteme durumu kana dayalı aile ilişkilerin, insanlara güven duygusunu verdiğini gösteriyor.

Lojmanda görüştüğümüz kadınlara göre köyden geliri olmayan sayıca azdır. İnsanların köyle bağının kesmemesi sadece ekonomik değil geleneksel kültürel değerler açısından da önemlidir. Kadınlar mutfaktaki eksiği köyün tamamladığını ifade etmişlerdir. Aile yapısı çekirdek aile olsa da ilişki düzleminde geleneksel aile hakimdir. Kazanılan paranın mutfaktan sonra en çok harcadığı alan eğitimidir. Görüştüğümüz kadınlar da modernleşme bilinci hakim. Eşlerinden şikayet etmeyen son derece öz güvenli hanımlar, kamuda çalışmanın getirisi olarak bürokrat ilişki biçimini yansıtıyor. Tayinle gelenlerin günlük yaşam ve pratikleri var olan kültürel ilişki biçimini değiştirmede önemli bir etkidir. Kadınların dışarıya açık oluşu modernleştirici kalıpları daha kolay benimsemelerini sağlıyor. Az çocuklu olmanın getirisi olarak kendilerine vakit ayıran kadınlar özne olmanın bilinciyle hareket ediyorlar. Çocukların doğayla

ilişkisinde ancak özgürlük kazanacağını söyleyecek kadar da rasyoneller. Kadınlara göre çocuklar sanal alemde zaman geçirerek gerçeklik algısından uzaklaşıyor, doğayı bilmiyorlar. Kadınlar büyük şehirlerin modern, küçük şehirlerin geleneksel olduğunu belirtirken, modern kentlerin disipline edici olduğu konusunda rahatsızlıkları gözden kaçmamaktadır. Erkek dışarıda hayatın zorluklarını yaşadığı için rasyonel, kadınlar ise talep eden konumdadır.

Fabrikada görüştüğümüz erkekler değişim konusunda kadının hep talebkar olduğunu televizyon reklamlarının bunu tetiklediğini, kadınların kendilerini televizyondaki karakterlerle aynileştirdikleri durumların hiç de az olmadığını belirtmişlerdir. Reklamların hep kadına yönelik olması erkeğin de bunun karşılayacak gücünün olmayışı erkek görüşmeciler için bir realitedir. Kadınlara göre evdeki kavgalar daha çok erkeğin anne babası ya da kadının anne babası yüzünden gerçekleşiyor. Erkek görüşmeciler erkeğin kadına bakışının namus kavramı üzerinden olduğunu ve toplumda erkeğin namusu kız kardeşidir denilse de aslında karısının namus olduğunu, erkeklerin bu sahiplenme güdüsüyle boşanmayı hazmedemedikleri için kadına olmaması gereken şiddet (türü ne olursa olsun) erkekler açısından normalleşiyor. Erkek görüşmecilere göre namus demek yanımda bana ait olan demektir.

Görüştüğümüz kadınlar elişi yaparak ve yaptıkları elişleri bazen kendi aralarında değiş tokuş şeklinde, bazen de para karşılığı yaparak ev ekonomisine katkıda bulunuyorlar. Lojmanlardaki kadınlar domates fasulye, turşu gibi pek çok ihtiyaçlarını bahçede yetiştirdikleri ürünlerden karşılamaktalar. Kadınlar üretime katkıda buldukları zaman işe yaradıkları düşüncesinin kendilerini mutlu ettiğini anlatırken anlatılan emeğin kutsallığıydı. Kadınlar erkeklerin her yemekte mutlaka et bulunması isteğini iklimden dolayı sebze yemeklerinin bilinmemesine bağlıyorlar. Kadınlar kışın sadece ete ücret öderken, sebzeyi kışın pahalı almamak için yazdan şoklayarak, konserve yaparak, tüketiyorlar. Kadınlar da erkekler gibi eğitimi çok önemsiyor. Kendileri okumadıkları için tek maaşla ayın sonunu zor getirdiklerini bu nedenle kızlarının okuyup iki maaşla daha rahat yaşamalarını arzu ediyorlar. Erkeklerin kadınların erkek çocuk doğurana kadar doğum yapmasını istemesi ailede erkek çocuğun hala çok önemli olduğunu bize göstermektedir. Kadınlar mutfakta en çok tahıl ürünleri kullanmaktadırlar. Görüşmeciler büyük çoğunluğunun köyde evi var. Yılın belli zamanlarında köye gidip çalışıp yağını, peynirini yapıp tahıl ürünlerini alıp evine dönüyor. Ev ekonomisi içinde kendi ihtiyaçlarını karşılamakta, kendilerine yetecek kadar üretimde bulunuyorlar. Ürünün pazar oluşturması söz konusu değildir. Tarlası olmayan en çok mutfak giderine para harcamaktadır. Kadınlar için yiyecek kadar temizlik malzemeleri de önemlidir. Kadınlar evde otoritenin erkeklerde olduğunu kendilerinin idare edici konumda bulduklarını ifade ederken kadınlar tampon birey konumundadır. Evde alınacak verilecek konusuna kadınlar hakim. Kadınlar kendilerinde hala mahalle kültürü olduğunu fakat çocukların bundan mahrum kaldığını, apartman çocuğu olarak büyüdüklerinden şikâyetçiler.

Erkek görüşmeciler bayramlarda yıllık izinlerde köylerine gittiklerini aslında köye harcadıkları para ile iyi bir tatil yapacakken tercihlerini köyden yana kullandıklarını

belirtmişlerdir. Erkeklere göre vazgeçilemeyen şey olayın manevi boyutudur. Görüşmecilere göre Türkiye’de şeker fabrikalarını çoğaltmazsak gülbüz çocuklara hasret kalacağız. Şeker sektöründen binlerce insan ekmek yiyor. Erkek görüşmecilere göre pancar tohumu bozulmayan bir üründür. İşçilere göre şeker fabrikaları, büyük fabrikaların az üretilip zarar yaptıkları ileri sürülerek özelleştirilmek isteniyor. Küçük fabrikalar büyük fabrikalar sayesinde ayakta duruyor. Büyük fabrikaların zarar ettiği ileri sürülerek küçük fabrikalar özelleştirmek zorunda bırakılıyor. Oysa pek çok alanda yatırım yapılarak bu zarar kara dönüşebilir. Görüşmecilere göre daha fazla su üretilebilir, bio benzin üretilebilir, kireç üretilebilir. Fakat kendilerinin 4c kapsamında atıl duruma getirildiklerini ifade etmişlerdir. Erkek görüşmecilere göre sendikaların ideolojilerin yanında değil emeğin yanında olması gerekliliği bilinçlere işlenmelidir. Görüşmecilere göre işçiyi motive edecek hiçbir sosyal etkinlik yok. Üretimi artırmak için işçi arada bir mükâfatlandırılmalıdır. Yönetici ile işçi arasında ciddi bir kopukluk olduğunu ifade etmişlerdir. Fabrikadaki çay saatleri Görüşmeciler söylediği gibi Türkiye’nin gündeminin değerlendirildiği saatlerdir. Televizyon programlarının ilgi alanlarına göre sadece kadınları değil erkekleri de ne kadar etkilediği açıktı.

Kadınlar, lojmanlarda oturma sürekliliği kurallı yaşamak olduğunu bunun da davranışları kısıtladığını vurgularken anlatılan davranış şekilleri ve tutumların iş çevresiyle değişim zorunda olduğunu belirttiklerini, Bürokrasi disiplini edicidir. Lojmanda oturan kadınlar lojmanların çok rahat olduğunu yoksulluk çekmediklerini beylerin kendilerine çok iyi davrandıklarını samimi bir şekilde ifade ederken aslında en büyük desteğin devletten geldiği aşikârdı. Çalışanlardan yaklaşık 70-75 kişi lojmanda oturuyor. Lojmanda oturanlar büyük çoğunluğu Erzurum merkezde ev sahibi. İki evi olanın yanında evi olmayıp arabası olanlar var. Kadınlar evin alınmamasını erkeklerin parayı eve getirmeyip ev dışında sefa sürmesine bağlamaktadırlar. Kadınlara göre erkek eve parayı getirirse kadın tutar. Çocuklar büyüyünce birikim yapmanın çok zor olduğu çocukların eğitime öncelik verilmesi gerektiği artık ortak bir değer olmuştur. Kadınlar çocuğunun okumasını her şeyden çok istediklerini, kendilerine ait ev olmasa da köyde ki baba evine ya da kendilerine ait yaptıkları köy evinde yaşayabileceklerini anlatırken toplumsal değişimin eğitimle olabileceği görüşü artık yerleşik bir kanıdır. Çocuk sayısı ortalama 3 ve 4 arası değişiyor. Orta yaş kadınlar gençlerin daha az doğurduğunu böylece istedikleri gibi yaşama şansına daha fazla sahip olduklarını sitemkâr bir şekilde dile getiriyorlar. Kızların daha iyi bir evlilik yapmasını okumalarına değil şansa bağlamaktalar. Onlar için kız çocuğu ezilmesin, hayata karşı dirençli olsun diye okumalı. Kadınlar değişimi televizyon sayesinde kendi yaşamlarına daha kolay adapte etmekte. Yemek programları çok izlenmekte öğrendikleri yeni yemekleri aile bireylerine yedirmekten büyük bir haz aldıklarını onları çok mutlu ettiğinin altını çiziyorlar. Kadınlar ayda bir kez paralı gün yapıyor ve eğleniyorlar. Birincil ilişkiler hakim. Şu an yaşadıkları ülkeden memnun olduklarını kaygıları olsa da güvendiklerini belirtilen kadınlara göre toplumda başı açık da başı kapalı da rahat bir ortamda yaşıyor. Kimse bu durumu siyasileştirmeye sorun olmaz deniyor. Kadınlar hesapsızca harcama yapmak için ekonomik bağımsızlık istiyorlar. Kurs talepleri olduğunu ama açılınca da kimsenin gitmediğini, kadınların çok rahata alıştıklarını yine kendileri itiraf etmektedirler. Fabrikada çalışan beylerin eşleri, her yıl haziranda Türkiye’de şeker fabrikalarının

olduğu illere geziler düzenlemektedirler. Kadınlar beylerin önemli günleri hatırladıklarını, kendilerine hediyeler aldıklarını ayda bir kez dahi olsa sinema ve lokantaya gittiklerini belirtirken muhafazakâr modernliğin pratiğe yansımalarının örneğini sergilemişlerdir.

IV. Sonraki Uygulama

2011 yılında fabrikanın 200 çalışanına yaptığımız çalışmayı sadece lojmanda oturan kadınlarla odak grup çalışmasıyla yeniden ele aldık. Odak grup nitel görüşme tekniklerinden biridir. Odak grup görüşmesi seçilmiş bir grup bireyle onların bir konu hakkındaki görüşleri ve deneyimleri hakkında bilgi sağlamak için yapılan organize tartışmayı içerir. Bu görüşme aynı konuya ilişkin çeşitli görüşleri elde etmeye uygundur. Aynı zamanda insanların gündelik yaşamlarındaki ortak anlamalarını ve bireylerin bir grup içindeki diğerlerinden etkilenme yollarını kavramaya yarar. Odak grup araştırmacı tarafından ortaya konan konulara dayalı olarak grup içindeki etkileşim üzerinde durur. İnsanları bir araya getirmek ve yeterli kayıt becerisi oldukça zaman alıcıdır. Bu görüşmelerde grup başına önerilen kişi sayısı genellikle altı ile on kişi arasındadır ancak bu sayının bazen on beşe çıktığı bazen de dörde kadar indiği görülmektedir. Görüşmenin süresi ise genellikle bir ile iki saat arasındadır. Odak grup görüşmesi doğası gereği açık uçludur. (Kuş, 103). Eklemleme de belirleyici unsur olan ekonominin bizim gibi toplumlarda daha geri planda kalmasının en önemli nedeni statü toplumu olmamızdan kaynaklanmaktadır. Önceki çalışma bunun bir örneğidir. Şimdi tekrar ele aldığımız bu konu aile bütçesi üzerinden değerlendirmeye alınmaktadır. Fakat kadınların eşlerinin maaşını bilmemeleri nedeniyle giderlerin, yapılan yatırım ve birikimlerin eşlerin eğitim düzeylerine göre şekillendiğini ki bunda da etkili olan kadınların eşlerinin aldıkları maaşların eğitime bağlı olarak birbirinden farklı olması bağımlı değişken olarak eğitimi almamızı gerektirmiştir.

Görüşme yaptığımız sekiz kadın çocukların küçük olduğu dönemlerde birikim yapabildiklerini bu birikimi de Erzurum’da yaygın bir düşünce olan ev alarak birikim yapma yoluna gittiklerini ifade etmişlerdir.

S.1. Mutfak ihtiyacınızı nereden karşılıyorsunuz?

Görüşmeci “*mutfak ihtiyacının büyük kısmını marketlerden karşılamaktayız*”. Şehirli tüketim alışkanlıkları söz konusudur. (Eşi Ü.M.)

• *Marketlerden %70 gıda satın almaktayız. Onu temizlik ürünleri takip ediyor.* (Eşi Düz lise M.)

• *Burada büyük kısmının köyünden gelir getiren bir tarlası var. Ayrıca lojmanın bahçesinde kadınlar bahçe üretimi yapıyorlar.* (Eşi M.Y.O.)

Görüşmecilerin kendisi ya da ailesi köyünde hayvancılık yapmaktadır. İklim koşullarından dolayı tarımın sınırlı bir zaman diliminin kapsamından dolayı, hayvancılık Erzurum ve civarında önemli bir geçim kaynağıdır. Erzurum’un kırsal olması köye gerek olmadan kırsal üretimin yapılmasını sağlayabiliyor.

Görüşmeciler tatillerde köylerindeki üretim faaliyetlerine katılmaktadır. Köylerinden kopmak istemediklerini bu nedenle tatillerde köye giderek kendilerini yabancılaşmaktan kurtardıkları, maddi boyutun önemli olmadığı altını çizmişlerdir.

S.2. Ailenize dışardan nakdi ve ayni yardım yapılıyor mu?

• *Burada çalışanlar köylerinde katıldıkları üretim faaliyetlerinden nakdi yardım, bir kısmı ise ayni yardım almaktadır. (Eşi M.Y.O)*

• *Üretim faaliyetlerine katılmasak bile ayni ya da nakdi yardım köyümüzden gelir.. Eğer köyde anne ve babaları yaşıyorsa üretim faaliyetine katılmasa bile kendilerine her iki türden de yardım yapılır. (Eşi Ü. M.)*

• *Özellikle et ve süt ürünleri ile tahıl ürünleri gelir. (Eşi İlkokul M.)*

Aileleri köyde hayvancılıkla uğraşanlar yağ, peynir ve sütün köyden geldiğini hatta fabrikada çalışan diğer işçiler de onlardan bu ürünleri sipariş ettiklerini böylece kendi içlerinde küçük bir pazar oluşturduklarını ifade etmişlerdir.

Görüşmeciler mutfak giderine köyden gelen gıdaların katkısı olduğunu ifade edenlerin köyle organik bağı devam etmektedir.

S.3. Birikim yapabiliyor musunuz?

Erkekler birikim yapamadıkları için bize verdikleri parayla yine birikimi biz kadınlar yapıyor.(Eşi M.Y.O)

Kadınlar yastık altı denilen şekilde birikim yapmaktalar. Kadınlar aylık günler düzenlediklerini, gün paraları ile altın alarak kara gün için biriktirdiklerini ifade etmiştir.

• *Emekli olunca Erzurum merkez de yaşamak istiyoruz. (Eşi Düz Lise)*

Bu nedenle ilçelerde baba evi ya da kendilerine ait evi olsa da yaşamak istedikleri yer il merkez.

• *Mutfak giderinin büyük kısmını marketlerden karşılıyoruz. Birikim yapmamıza mutfak giderleri engel oluyor. (Eşi Ü.M)*

• *Köyden tahıl ürünleri, süt, yağ, gelse de diğer mutfak giderleri marketlerden karşılanıyor. En çok gıda alıyoruz. İkinci sırayı temizlik ürünleri alıyor. (Eşi Düz L)*

Eğitim seviyesi düşük, ekonomisi de iyi olmayan köy doğumlu katılımcının köyde tarlası da yok. Eğitim seviyesi yüksek, buna bağlı olarak ekonomik durumu da iyi olan il merkez ve ilçe merkez doğumlu olanlar köyde arazi satın alıyor. İl ve ilçe merkez doğumlu olanlar, eğitilmiş ve iyi bir gelir seviyesine sahip. Ekonomik seviyesi iyi olan köyden tarla alıp kiraya verdiği için üretime katılmadan ona ayni ve nakdi olarak yardım geliyor.

• *Tarlası olana köyden en çok en tahıl ürünleri gelmekte. İklim koşulları uygun olan ve bağı bahçesi olana sebze ve meyve de gelmektedir. Bunun yanı sıra et ve süt ürünleri gelen gıdalar arasındadır. Böyle olunca birikim yapma şansı daha fazla oluyor. (Eşi İlkokul M.)*

İl merkez ve ilçe doğumlu olan görüşmeciler mutfak giderlerinin dışında en fazla para harcadıkları alan eğitimidir. İkinci para harcanan alan giyimdir. Eğitimle statü kazanmanın en kalıcı yol olduğu inancını görüşmeciler paylaşmaktadırlar. Kadınlar eşlerinin kıyafet alma konusunda çok cömert olmadıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle kadınların yaptıkları aylık günlere her defasında aynı şeyleri değil farklı giyinmek istediklerini belirtirken, kadınlar için bu durum üst düzey yönetici ya da eşinin üstündeki amirin eşleriyle kendilerini iyi ve pahalı giyinerek eşitlemiş olmanın rahatlığıdır. Ekonomik durumu iyi olanlar birikim yapabiliyor. Erzurum kent merkezi ile köy arasında kültürel ve değer olarak farklılaşma fazla olmadığı için doğum yeri etkili bir değişken değildir.

- *Köyde aile evimiz var. (Eşi Ü.M.)*
- *Bizim de köyde aile evi var. (Eşi M.Y. O)*

Eğitim düzeyine bağlı olarak ekonomik seviyesi olan köyde ev yaptırıyor. Yazlık gibi yaptırdıkları bu evlerde tatil dönemlerine ve bayramlarda köyelerine gittiklerini ifade etmişlerdir.

- *Köyde tarla satın aldık (Eşi Ü.M.)*
- *Köyümüzde tarla satın aldık (Eşi M.Y.O)*

Kentsel alanda elde edilen gelire kırsal alanda birikim yapılıyor. Ayrımı eklemlenme kuramı, başat olanın diğeri üzerine dominant olma halini ifade etse de bizde durum tersine işlemektedir. Kırsal alandaki birikim kentsel- sanayiye akıyor. Tam tersi kentsel-sanayiden elde edilen gelir kırsala yatırım olarak geri dönüyor. Eğitim burada başat kurumdur. Kapitalist ekonomiye güvenmediği için kapitalist ekonomiden aldığı kırsala toprağa yatırıyor.

- *Aynı destek alıyoruz. (Eşi Ü.M.)*
- *Akrabadan değil kendi tarlamızdan ve hayvanımızdan aynı destek alıyoruz. (Eşi M.Y. O)*

- *Toprağımızı yarıcıya veya kiraya veriyoruz. (Eşi Ü.M.)*
- *En fazla giyime harcama yapıyoruz (Eşi Ü.M.)*
- *Bizde en fazla giyime harcama yapıyor. (Eşi M.Y. O)*

Sosyal statü ve tüketim alışkanlıklarının farklı olması giyime daha fazla harcama yapma nedenleridir.

- *En fazla harcamayı eğitime yapıyoruz. (Eşi Ortaokul M.)*

Görüşmeciler mutfak dışında en fazla harcama yaptığı alan eğitimidir. Toplumda statü değişikliğinin eğitim yoluyla olması bunda oldukça etkilidir. Bu durum aynı zamanda modernleşme ve eğitim arasındaki ilişki açısından da önemlidir.

Üniversite mezunlarının birikim yapabiliyor. Eğitim, ekonomik seviye ile birikim arasında ilişki vardır. Eğitim seviyesi yükseldikçe ekonomik seviyesi de yükselen görüşmeciler birikim yapabilmektedirler. Üniversite mezunu Görüşmeciler, yüksekokul mezunu Görüşmeciler, ilkokul mezunu Görüşmeciler emlak alanında birikimlerini yatırıma dönüştürmektedirler. Eğitim seviyesi fark etmeksizin en iyi birikim alanı emlaktır. Ekonomi piyasasına güven duyulmaması birikimin ticaret alanında değerlendirilmesini engellemektedir.

A. Aile

Görüşmeciler çocuğunun görücü usulü evlilik yapmasını, flört usulü evlilik yapmasını istemektedir. Çocuklarının eğitimleri sırasında kendilerine uygun biriyle flört ederek evlenmeyi geleneksel yaklaşıma sahip olan görüşmeciler dahi uygun evlilik yapmak adına normalleştirmiştir. Görücü usulü ile evlilik yapılmasını uygun gören görüşmeciler ise ailelerin bu sürece dahil edilmesi ile kurulacak ailenin daha sağlam temellere oturacağına inanmaktadır. Yaygın bir kanaat olarak kırsalda ailelerin kız çocuklarının kendi buldukları ilin dışında okumalarını istememe durumu günümüzde önemli bir boyutta kırılmıştır. Kırsalda artık kız çocuklarının değeri erkek çocuğu kadar önemlidir. Hatta görüşmeciler erkek çocuğundan daha çok kız çocuklarının kendileri ile ilgilendiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca kız çocuklarının eğitimde başarılı olması ailenin kızıyla övünmesi onun sadece ev içinde anneye yardımcı olma konumunu değiştirmiştir. Öyle ki artık aile içinde okuyan kız çocukları ev işlerinde zaman kaybetmek yerine o zamanı eğitimde harcaması gerekliliği yaygın bir kanaat olmuştur. Toplumumuzda kız çocukları kaderlerinin eğitimle değişebileceği örneklerini çoğalttıkça kız çocuğuna geleneksel yaklaşım içindeki olumsuz bakış açısı kırılmaktadır.

• ***Görüşmeciler çocuklarının eğitim seviyesi yükseldikçe dini vecibelerden uzaklaşacağına dair endişe taşımamaktadır.***

Böyle bir algılamanın din ile eğitim çatışma yaşıyor gibi bir yanlış anlamaya yol açacağını ifade etmişlerdir. Görüşmeciler muhafazakâr modernleşmekten yana bir tavır sergilemiştir.

• ***Görüşmeciler çocuklarının ileride büyük şehirde yaşaması durumunda geleneklerden uzaklaşacağına dair endişe taşımaktadır.***

Bu endişeler Durkheim'in organik dayanışma dediği uzmanlaşma ve farklılaşmadan kaynaklanan, nüfus yoğunluğunun fazla olduğu yerlerde karşımıza çıkan özellikleri ile örtüşmektedir. Biz duygusu yerine ben duygusunun hakim olduğu bu topluluklarda bireysellik hakimdir. Geçmişini nostalji olarak algılama yaklaşımı geleneği sürdürmek yerine geleneğin bugündeki geleneksizliğini, dün içindeki anlama hapsederek sürekliliğini engellemiştir.

Görüşmeciler çocuklarının ileride büyük şehirde yaşaması durumunda geleneklerden uzaklaşacağına dair endişe taşımamaktadır. Görüşmecilere göre çocuklarını geleneklerine bağlı insanlar olarak yetiştirenlerin endişe duymamaları gerekir.

• **Görüşmeciler, çocuğunun il dışında üniversite okumasında bir sakınca olmadığını ifade etmiştir.**

• **Hayır diyen kadın görüşmeciler ise kız çocuğunun il dışında okuması gerekiyorsa izin verilmesi gerektiği, fakat her gün duydukları ve özellikle televizyonda izledikleri olayların kız çocuğunun ailesinin yanında okumasının daha doğru olduğunu belirtmişlerdir.**

Kadınların televizyondaki kadın programlarından çok fazla etkilendiği, onlarla özdeşim kurdukları gözden kaçmıyor. Kızlarının il dışında okumamasının nedeni ekonomik değil tamamen kültürel değerler/etik açısından reddedilmektedir. Kadın görüşmeciler eşlerinin de erkek çocukları için yaptıkları fedakârlığı kız çocukları içinde yapılması gerektiğini, artık günümüzde kız erkek ayrımının ortadan kalktığını üniversiteyi nerede kazanırsa orada okuttuklarını/okutacaklarını belirtmiştir.

• **Dışarda okutmak istemem, özellikle ekonomik açıdan bizi zor duruma sokar. Bu nedenle gönderemeyiz. (İlkokul M.)**

Aksi halde kızlarına güvendiklerinin yanı sıra kendilerinin güvendikleri kurum ve kuruluşlara da artık eskisi gibi (dini cemaatlere) yerleştirebilecekleri düşüncesinin onları rahatlatmadığını aksine daha rahatsız ettiğini belirtmişlerdir. Bu durum toplumdaki ara form konumundaki yapıların (Karaca, 2011) güvenlik mekanizması fonksiyonu ile öncede nasıl işlevselleştiğini ve son yaşananlarla bunun toplumda performans işlevi açısından önem kaybettiğini açıklamaktadır. Önceden insanlar bu yapıları kızlarını güvenle gönderecekleri mekânlar olarak tanımlanmaktaydılar.

Kırsalın insanı muhafazakardır. Fakat bu muhafazakârlık statükoculuk değildir. Geleneğin sürekliliğidir. Bu gelenek de merkezin belirlediği ilkelerin sürekliliği değildir. Merkezin dışarda bıraktığı değerlerin sürekliliğidir. Aynı kırsal/çevrenin muhafazakârlığı, dini ön plana çıkararak merkeze karşı özne olma mücadelesinde geleneğindeki başörtüsünün modern toplum algısında türbana dönüşüm süreci içinde hem inancından/geleneğinden kopmadan artık merkezde de var olma halidir. Kırsaldaki insanlar başörtü olayını siyasi olarak değil, inanç meselesi olarak algıladıkları için siyasetin bu konuyla olan meşguliyetini anlamakta zorluk çekiyorlar. İnsanların, Müslüman olduğumuza göre çocuğumuz başını niye kapatmasını neden bu sorun? Sorusunun altında şimdiye kadar yaşananların trajik komedi olduğunun anlatılması oldukça zor olsa gerek.

• Eğitim düzeyi fark etmeksizin, görüşmeciler kızlarının başını kapatmasını istiyor. Üniversite mezunu Görüşmeciler, meslek yüksekokulu mezunu görüşmeciler kızlarının başını kapatmasını istiyor. Eğitim düzeyi arttıkça kapanma oranı artıyor. Bunun Türkiye'nin özellikle 2002 sürecinden sonra girdiği siyasi yapılanmayla doğrudan ilişkisi vardır. Yapılan araştırmalar üniversitede okuyan kız öğrencilerinin başlarını kapatma oranının bu dönemden sonra arttığını göstermekte (Karaca, 2010). Eğitimli türbanlı modern genç kızlar kendilerine göre şekillendirdikleri modernlik algısı içinde din ile geleneği, din ile modernleşmeyi birbirine eklemeyerek süreci normalleştirmişlerdir.

• Görüşmeciler kendi ailesi ile daha yoğun ilişki içindedir. Kadınlarla görüşmelerimizde eşlerinin aileleri ile daha yoğun ilişki içinde olduklarını fakat evliliklerinin ilk yıllarında bu durumdan memnun olmasalar da zorunlu olmaları eşlerinin memnuniyet veya memnuniyetsizlikleri ile ilgilenilmediğini ifade etmişlerdir. Evliliklerinde ilerleyen zaman içinde geçmişe oranla bu memnuniyetsizliklerini kadınlar artık dile getirmektedir.

• Görüşmeciler ileride çocuklarının kendisi ile aynı mesleği yapmasını istememektedir. Üniversite mezunları üst düzey yetkililer aynı mesleği yapmalarını onaylamaktadır. Maaş durumu iyi olanlar dahi istememektedir. Bunun nedeni ise sosyal statülerindeki memnuniyetsizliklerinden kaynaklanmaktadır.

• Görüşmeciler önemli kararlar alırken aile büyüklerine danışmaktadır. Fakat bu danışmanın geçmişte olduğu gibi büyüklerin verdiği karara doğrudan bir itaati barındırmadığını daha çok büyükleri kırmamak için yapıldığı ifade edilmiştir. Bu durum Kıray'ın Ereğli çalışmasında ifade ettiği gibi (feodalden moderne) toplumsal değişim süreci içindeki büyüklerin karar mekanizması olarak işlevlerinin azaldığı sonucuyla örtüşmektedir.

• Görüşmeciler başı sıkıştığında ilk önce akrabasından yardım almaktadır. Kana dayalı dayanışma biçimi hâkimdir. Aile şekli çekirdek, aile yapısı ise gelenekseldir. Ayrıca akraba ilişkileriyle kurulan ilişkiler, birincil türden ilişkilerdir. Dayanışma, fedakarlık ve biz duygusu, insanların başı sıkıştığında ilk önce akrabalarına yönelmelerinin nedenidir.

• Kadın görüşmeciler kendi ailesiyle de eşinin ailesiyle de görüşmektedirler. Kadınlar bu konuda erkeğe göre çok daha idare edici bir konumda. Aile içinde kadın tampon birey olarak dengeyi korumaktadır. Kendi ailesiyle sık görüşebilmesi için eşinin ailesiyle de görüşerek durumu dengelemeye çalışıyor. Ataerki bir düzen içinde erkek idare edici değil, yönetici konumdadır. Erkeklerin eşini kendi annesiyle karşılaştırarak geçmişte kadının kendi ailesiyle görüştürülmediği, şimdi ise kadının kendi ailesiyle çok rahat görüşebilmesinin kadına verilen bir hak olduğu düşüncesiyle erkeklerin kendi aileleriyle daha sıkı ilişki içinde olması olağan bir durumdur.

• Eğitim seviyesine fark etmeksizin görüşmeciler farklı yaşam tarzlarını arzu etmekte. Çocuklarının kendi yaşam tarzları gibi yaşamasını arzu edenler yine üniversite mezunu olan görüşmecilerdir. Farklı yaşam tarzı isteğinin ekonomik durumla yakından ilgisi vardır. Görüşmeciler çocuklarının kendileri gibi kaygılarla yaşamalarını, sürekli bir şeylerden taviz vererek hayatı erteleyerek yaşamalarını istemiyorlar.

V. Sonuç Yerine

Gelişme kuramları içinde gelişme dinamiklerinin, toplumun içinden veya dışından ya da her ikisinden kaynaklandığına dair görüş farklılıkları söz konusu iken aynı zamanda hem batılı toplumlar hem de batı dışı toplumlar içinde de gelişme kuramlarında farklılıklar söz konusudur. Marks batı toplumların gelişim dinamiklerini evrensel toplumun dinamikleri haline getirirken Marks sonrası gelişme yazını ise batı dışı toplumları analiz etmek için yeni kuram ve kavramlar geliştirmeye devam etmektedir.

Marks 1844 El Yazmaları'nda (2003) insanın kendine özgü bir varlık olduğu ve doğa ile ilişkisinde edilgen değil etken olduğunu ifade eder. Marks'a göre etkinliği biçimlendiren zorunlu/doğal ihtiyaçlardır. Diğer bir ifadeyle toplumun temeli doğal/zorunlu ihtiyaçlardır. Doğal ihtiyaçlar üretimi başlatır. Dolayısıyla tarihi başlatır. İhtiyaç sistemi üretimi, üretim ise toplumsal yaşamı belirler. Varlıklarını toplumsal olarak üreten insanlar, aralarında zorunlu ve kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar. Bu üretim ilişkileri onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder ve bunların tümü toplumun iktisadi yapısını, (alt yapısı) oluşturur (Sunar, 1999). Bu bağlamda kapitalist bir toplumda ekonomi belirleyicidir. Kapitalist öncesi toplumlarda değildir. Lukacs tarihi materyalizmi kapitalizmin bilimi yaparak Marksizmin pre-kapitalist toplumları açıklayıp ya da açıklayamayacağına dair yapılacak tartışmaların önünü kapatır. Öte yandan Pre-kapitalist toplumlar emeğe ekonomik süreçler ile değil, ekonomi-dışı baskı ile el koyar. Marx Grundrisse'da dolaylı olarak ifade ettiği mülk edinmenin kapitalist öncesi toplumlarda emeğin ürünü olmayan onun doğal ya da tanrısal önkoşullar olarak görülmesinin, (Marks, 1999) izlerini takip eden al Althusser'e göre de eğer ekonomi özgür emeğe dayalı meta değişimi değil ise pre-kapitalist toplumlarda ekonomi belirleyici olamaz. Çünkü pre-kapitalist toplumlarda ekonomi ve ekonomi-dışı (dini ideoloji vb.) yapılar kaynaşmış olduğu için ekonominin özerk ve belirleyici olması söz konusu değildir.

Batı dışı toplumların gelişme sürecinde eklemlenme kavramını kullanan Rey'e göre kapitalizm hiçbir zaman ve tümüyle önceki üretim tarzlarını ortadan kaldırmaz. Çünkü bu üretim tarzlarının kendine sağladığı emek gücüne ihtiyacı vardır (Ersoy, 1984) Taylor az gelişmiş kavramına karşılık kapitalist ve kapitalist olmayan iki üretim tarzının (birincisinin ikincisine başat olduğu) eklemlenmesinin tarihsel materyalizm içinde çözümlenmeyi önerir. Batı dışı toplumlara ikinci dünya savaşından sonra verilen isimle Üçüncü dünyada ki toplumsal yapıları günümüzde biçimlendiren bu eklemlenmedir. Kapitalist olmayandan kapitalist olana geçişte dikkat edilmesi gereken husus çoğunlukla kapitalist sızmanın doğrudan üreticilerin kendi üretim araçlarından kopması gibi emperyalist sızma yoluyla ortaya çıkmış olmasıdır (Taylor, 1984). Bu ifade edelerden Bunun örneği üçüncü dünya/az gelişmiş/gelişmekte olan kavramlarla ifade edilen bizim gibi toplumlara emperyalist sızmanın ürünü olan eklemlenmeyle yapılanmıştır.

Uluslararası arenada durum bu iken ulusal düzeyde ise ilk önce bu kavramların bizde ki karşılığı tartışma konusudur. Her düşünce sistemi içinde üretildiği toplumsal koşullara bağlıdır. Bu koşulların farklılığı toplumsal gerçekliği anlama ve açıklamada başka toplumları açıklamak için kullanılan (feodal/kapitalist) kavramların gerçekliğini, kendimize uyarlayıp açıklamaya çalışmak ciddi bir handikap yaratmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda feodal ve kapitalist kavramları yerine Türk gelişme yazınında daha önceki çalışmalarda da kullanıldığı gibi kırsal-tarımsal, kentsel-sanayi kavramlarını kullandık.

Marks'ın dediği gibi üretim evrensel belirleyici, üretim tarzı ise tarihsel belirleyicidir. Ve bu tarih o toplumsal koşulların ürünüdür. Kapitalist üretim tarzı başlangıçta kapitalist olmayı biçimsel olarak koşullandırır. Bazı sektörlerde kapitalist olmayan ilişkiler korunurken, diğer sektörlerde bir yer değiştirme gerçekleşmektedir (Taylor, 1984). Bu

durum bizim gibi ülkelerde geçiş ekonomisinin temelini oluşturur. Bir üretim tarzı üstünlük kurmaya ve bir önceki üretim tarzının yeniden üretimini sınırlamaya başladığında bir önceki tarza uygun kurumlar, devlet ve ideoloji gibi (devletin ideolojik aygıtları) alanlar yenisi ile bağdaşmamaya başlar. Bu süreç tedricidir. Fakat bizde alt yapısal değil üst yapısal bir devrim olan Cumhuriyet, kurumları yeniden inşa ederek devlet ile kurumlar arasında oluşacak bu türden bir uyumsuzluğa engel olmuştur. Cumhuriyet üretim tarzının değişiminden kaynaklı bir devrim değildir. Hukuksal bir devrimdir (Güngör, 1990). Yeni devleti kuranlar var olan toplumun tedricen değişimi yerine kendinin yeniden-üretimi için devrimi kullanmıştır.

Cumhuriyetle birlikte kapitalist (emperyalist) sızma, kapitalist olmayan tarza kendini modernleşme ile yeniden üretebilme imkânı sundu ki bu üretim tarzları arasındaki eklemlenmenin de oluşması demektir. Bunun açılımı ise merkez/kapitalizmin bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde işgücünün ucuz olması nedeni ile yatırım yapar. Çünkü işgücünün temelde geçiminin tarım ekonomisine bağlı olması ve aile emeği tarafından karşılanması emeğe az ücret vermeyi sağlar. Böylece emek noktasında kapitalist olan ve olmayanın eklemlenmesi ile karşılaşırız ki bu toplumsal yapının yapısını belirleyen ana çizgiler kapitalist olan ve olmayan tarzların birbirini sınırlaması ile oluşmaktadır. Ülkemizde belki en çekici nokta Cumhuriyetle kapitalist batının üretim gereksinimleri tarafından kapitalist olmayan toplumumuzda kapitalist olma süreci birey/devlet ilişkisi içinde şekillenmiş olmasıdır. Bu eklemlenmenin ekonomik göstergeleri bizde topraktan kopma ve kentsel işsizlik olarak ortaya çıkmaktadır. Başlangıçta topraktan kopma özellikle kamuda çalışmak için tercih edilmiştir. Devletin fabrikasında bir işçi olarak çalışmak ekonomik hayatta garantör işleve sahip olduğu gibi aynı zamanda bir statüde kazandırmaktadır (Weber, 2004) Eğer işçi toprakla bağını da devam ettiriyorsa kendini kapitalist süreçte devlete, geleneksel süreçte ise toprağa bağlı eklemlenmeyi gerçekleştirebilmiştir. Cumhuriyette milli burjuva yaratma süreci aslında kapitalist fakat devletçilik adı altında üretimi gerçekleştirmesine bağlı şekillenmiştir. Diğer yandan üretici ile üretim araçlarından kopuşu engelleyen kapitalist olmayan tarzın üretimidir. Böylece kapitalist üretim tarzı merkezde/kentte kapitalist öncesi tarzları tümüyle ortadan kaldırdığı halde çevrede üretim tarzlarının çeşitliliğini ve eklemlenmesini öngörür.

Toplumsal yapı çalışmalarına bir katkı yapmak amacıyla yapılan bu araştırmada fabrika çalışanlarının eşleriyle görüşmelerimiz, aile birimi üzerinden gerçekleşen mutfak giderlerinin kırsal-tarımsal üretimden aynı ve nakdi olarak karşılanma konusunda bize aktardıkları verilerin yanı sıra toplumsal hayatta yaşadıkları değişimi de tüm boyutlarıyla sergilemiştir.

Kaynaklar

- Boratav, K. (1980). Traımsal Yapılar ve Kapitalizm, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 454.
- Ersoy, M. ve diğerleri, (1984). Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine, der. Ç. Keskinok ve M. Ersoy., Ankara, Birey ve Toplum Yay.

- Ersoy, M. (1984). “Çevre Toplumsal Formasyonlarda ulusal Ekonomiler ve Kentsel Sanayi Sektörünün yapısına ilişkin Modeller”, Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi Üzerine, Der: H.Ç.Keskinok-M. Ersoy, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1-21.
- Kağızmanlıoğlu, N. (Ekim 1977). “İlıca'nın Ekonomisine Tesir Eden Tabii ve Beşeri Faktörleri Üzerine Bir Araştırma”. Atatürk Üniversitesi İşletme Dergisi, 2(4)
- Keyder, Ç. (1979). Emperyalizm Azgelişmişlik ve Türkiye, İstanbul, Birikim Yayınları
- Laclau, E, (1984). “Latin Amerika'da Feodalizm ve Kapitalizm” Üretim Tarzlarının Eklemlenmesi üzerine, Der: H.Ç.Keskinok-M Ersoy, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 95-124.
- Marks, K. (2003), 1844 Elyazmaları, çev. Murat Belge, İstanbul, Birikim Yay.
- Marks, K., - Engels, F. (2004). Alman İdeolojisi, çev. Sevim Belli, Ankara, Birikim Yay.
- Sunar, İ. (1999). Düşün ve Toplum, Ankara, Doruk Yay.
- Taylor, J.G. (1984). “Üretim Tarzları Eklemlenmesinin Ortaya Çıkışı ve Üçüncü Dünya Formasyonlarının Yapısı Üzerindeki Etkisi”, Der: H.Ç.Keskinok-M Ersoy, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 125-178.
- Temizgüney, F. (2010). “Erzurum Şeker Fabrikası'nın Açılışı”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (TAED) 43.
- Wallerste, I. (1976). “A Wrold-Sytem Perspective on the Social Sciences”, *The British Journal of Sociology*, 27 (3), Blackwell Publishing, 343-352
- Wallerstein, I. (1974). “The Rise and Future Demise of the World Capitalist Sytem: Concepts for Comparative Analysis” *Comparative Studies in Society and History*, Cilt.16, No.4, Cambridge University Press, 387-415.
- Weber, M. (2004). Sosyoloji Yazıları, çev. T. Parla, İstanbul, İletişim Yay.